

TÜRK DİLİ

DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ

1996/II

SAYI: 537

EYLÜL 1996

TÜRK DİLİ

Dil ve Edebiyat Dergisi

Sahibi ve sorumlu yöneticisi

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,
Türk Dil Kurumu adına

Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN

Yazı Kurulu

Oflazoğlu, A.Turan (Başkan)

Gözaydın, Prof.Dr.Nevzat (Üye)

Kabaklı, Ahmet (Üye)

Mazıoğlu, Prof.Dr.Hasibe (Üye)

Parlatır, Prof.Dr.İsmail (Üye)

Zülfikar, Prof.Dr.Hamza (Üye)

Düzeltiliciler

Ayda Ertüm Konukoğlu - Nevin Balta
Elif Sevindik Karakuş

Yönetim yeri

Atatürk Bulvarı 217
06680 - Kavaklıdere/ANKARA

Telefonlar

Yazı işleri ve abone santral
428 61 00 (5 hat)

Belgegeçer (Faks)

428 52 88

Abone şartları

Yıllığı 800.000, altı aylığı 400.000;
öğretmen ve öğrencilere
yıllığı 600.000, altı aylığı 300.000 lira;
dış ülkeler için yıllık 80 dolar

Posta çeki No.

128 236

Dergilerin okul dışındaki bir adrese yol-
lanmasını isteyen öğretmen ve öğrenciler, durum-
larını gösterir bir belgeyi Kurumumuza abone
istekleriyle birlikte göndermelidirler.

Dergimize gönderilen yazılar yayımlansın yayım-
lanmasın geri verilmez.

Dergimizde yayımlanan yazılarda ileri
sürülen görüşler yazarlarındır.

Yayımlanmak üzere dergimize gönderilecek yazı-
ların aralıklı olarak daktilo edilmesi ve 10 sayfayı
geçmemesi gerekir.

Türk Dili, Millî Eğitim Bakanlığınca, Tebliğler
Dergisi'nde yayımlanan 15.7.1974 gün ve 11 077
sayılı yazıyla bütün okullara duyurulmuş ve salık
verilmiştir.

İÇİNDEKİLER

PROF. DR. ZEYNEP KORKMAZ:

Prof. Dr. Talât Tekin'in Gramer Terimleri Sözlüğü
Üzerindeki Eleştirilerine Cevaplarımız: 1 235

A. TURAN OFLAZOĞLU:

Dil Bayramı Türkçem (Şiir) 251

MUHAMMET APAYDIN:

Yeni Bir Terim Önerisi: "Birlikte Cümle" 252

İLHAN GEÇER:

Son Bahar Vurgunu (Şiir) 256

DR. NEVZAT ÖZKAN:

Yabancı Dillerin Türk Dili ve Kültürü
Üzerindeki Etkileri 257

HALİL SOYUER:

İçinde (Şiir) 265

ERKİN EKREM

Kültigin ve Bilge Kağan Anıtı Hakkındaki
Çince Kaynaklar 266

SEYFETTİN BAŞCILLAR:

Rubaîler 272

TDK:

Yabancı Kelimelere Karşılıklar 274

PROF. DR. HAMZA ZÜLFİKAR:

Yer ve Millet Adlarına Dayanan Sözlerin
Leksik Değerleri 277

HALİM YAĞCIOĞLU:

Son Bahar Düşünceleri (Şiir) 280

YRD. DOÇ. DR. GÜLER ÜLKÜ YALÇIN:

Bir Öykünün Şematik Yapısı Bakımından
Anatomisi 282

ÇOŞKUN ERTEPİNAR:

Ne Ararsın Kimi Ararsın (Şiir) 294

KÜLTİĞİN VE BİLGE KAĞAN ANITI HAKKINDAKİ ÇİNCE KAYNAKLAR

ERKİN EKREM

I- Göktürkçe Hakkındaki Kayıtlar

Chou Sülâlesinin Tarihi (557-581) adlı kitabın Göktürkler Tezkeresine göre, Göktürkler "askere çağırırken, savaşa çıkarken ve hayvanlardan vergi alırken tahta üzerine sayıları oyarak, yanında üzerine mum yapıştırılıp damgalanmış altın oktan bir tane alarak giderler. Bu da bir tür güven sağlayan fermanıdır. Onların yazısı Huların yazısına benzemektedir". (Lin-hu Te-fen, Chou-shu, Chung-hua Kitap Evi, Pekin, 1971: 910), *Kuzey Devletlerinin Tarihi* (386-581) adlı kitabın Göktürkler Tezkeresine göre Göktürklerde "yazı yoktur. Her zaman askere çağırırken, savaşa çıkarken ve hayvanlarından vergi alırken genellikle hep tahta üzerine sayı yazarak ve mum ile kapatılarak damgalanmış bir tane altın oku yanında alarak giderler; bu da bir tür güven sağlayan fermanıdır. Onların yazısı Huların yazısına benzemektedir" (Li-yen-shou, Pei-shih. Chung-hua Kitap Evi, Pekin, 1974: 3287). *Sui Sülâlesi Tarihi* (581-618) adlı kitabın Göktürkler Tezkeresine göre "Göktürklerin yazısı yoktur. Tahta üzerine bir şey oyarak güvenini sağlamaktadır". (Wei-chen, Sui-shu, chung-hua Kitap Evi, Pekin 1973: 1864). 766-801 yılları arasında T'ang Sülâlesinin (619-906) tarihçisi Tu-yu tarafından yazılan *Genel Tarih* adlı kitabın Göktürkler Tezkeresine göre, Göktürklerin "yazısı Huların yazısına benzemektedir" (Tu-yo, Tung-tian. Shang-wu Basım Evi, Shang-hai, 1936: 1068/b).

Göktürklerin başlangıç zamanına ait kaynaklardan bazılarında Göktürklerin yazısının yok olduğu kaydedilirken bazılarında da var olduğu yazılmaktadır. Göktürklerin dördüncü hükümdarı T'a-p'o (Taspar Kağan, 572-581)'nin Buddhizm hakkındaki eserleri istemesine bakarak Göktürklerin yazısının olduğu kanaatine varmaktayız. "Ch'i sülâlesindeki (550-577) Buddhist rahibi Hui-lin'i yakalayarak Göktürk memleketine getirmişlerdir. Buddhist rahip Hui-lin Taspar Kağan'a: Ch'i sülâlesinin güçlü bir memleket olmasının sebebi onlarda Buddhizmin olmasıdır derken Buddhizmin sebep-sonuç gibi teorilerini de anlatmıştır. Bunları öğrenen Taspar Kağan da Buddhizm'e bağlanmıştır. Böylece Ch'i sülâlesinin hükümdarına adam göndererek onlardan Buddhizme ait

dört tane temel kitap istemiştir. Üstelik Taspar Kağan da Buddhizm şartlarına uyarak minarenin etrafında dolaşmaya başlamıştır (Wei-chen, 1973:1865). *Ch'i Sülâlesi Tarihi* (550-577) adlı kitabın Ye-lü Ch'iang-Chü'nün Tezkeresindeki bir kayda göre, "Tai vilâyetindeki (Çin'in kuzeydoğusunda) Liu-shih-ch'in, Ch'i sülâlesinin Hou-chu hükümdarının Wu-p'in saltanat yılının (570-576) son zamanında, hükümdarın yakın yardımcısı olmuştur. Bu kişi dört taraftaki yabancıların dilini biliyordu ve o zamanda bu konumda en iyisi idi. Hükümdar Hou-chu, Liu-shih-ch'in'e emir vermiş, o da Buddhist eseri *Niehp'an-chin* (Nirvâna) adlı kitabı Göktürkçeye tercüme etmiş ve Göktürk kağanına hediye etmiştir. Ayrıca sarayda başmemur olan Li-te-lin bu eser üzerine giriş yazmıştı. Liu-shih-ch'in Sui sülâlesi (581-618) hükümdarı Wen-ti'nin K'aihuang saltanat yılının (581-601) ortalarında ölmüştür (Li-pai-yao, Pe-ch'i-shu, Chung-hua Kitap Evi, Pekin 1972: 226).

Bu kaynağa göre, Liu-shih-ch'in'in Buddhizm ile ilgili bir kitabı Göktürkçeye tercüme ederek hediye ettiği kağan, Taspar Kağan'dan başkası değildir. Yani Taspar Kağan'nın istediği eser Göktürkçeye çevrilmiştir. Bu belgeler Göktürklerde yazının olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Yalnız -bu Göktürk yazısı bilinen Orhun yazıtındaki Göktürk yazısı mıdır belli değildir. Çin kaynaklarında sadece bu yazının Huların yazısına benzediği kaydedilmektedir. Söz konusu Hu yazısının nasıl bir yazı olduğu da araştırılması gereken bir konudur.

Çince kaynaklardaki Hu kelimesi Hunlarla beraber ortaya çıkmıştır. Çinliler kendilerine benzemeyen topluluklara Hu derken Hunlar için Kuzey Hular, Hunların doğu komşusu için Tung-hu'lar yani Doğu Hular demişlerdir. *Shih-chi* (Tarih Hatıraları) ve *Han-shu* (Han Sülâlesi Tarihi) adlı kitapların Hunlar tezkeresinde bu isim sık sık görülmektedir. Fakat Han Sülâlesinin (M.Ö. 206-M.S. 8) son zamanlarında günümüzdeki Doğu Türkistan ve onun batısında yaşayan halklar Hsi-hu, yani Batı Hular diye adlanmışlardır. Hu sözü de Batı Hular için özel olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Bu konuda çok iyi araştırmalar yapan kişi Çin bilgini Wang-kou-wei'dir. Ona göre Doğu Han Sülâlesi döneminden (M.S. 25-220) başlayarak Pamir Dağı'nın doğu ve batısındaki toplulukların hepsine Batı Hular denmeye başlanmıştır. Özellikle o bölgede yerleşik hayattaki topluluklar için kullanılmıştır. Altı Sülâle döneminde (420-589) Çin'in batısında bulunan bütün halklara Hu denilmiştir. T'ang sülâlesi döneminde (619-906) Hindistan hariç Çin'in batısındaki tüm milletlere Hu demişlerdir. 629-645 yılında Orta Asya ve Hindistan'a gidip geri dönen Buddhist rahibi Hsüan-tsang'ın yazdığı seyahatnameye göre, Orta Asya'da üç çeşit yazı

bulunmaktadır. Doğu Türkistan'da kullanılan yazının Hint yazısından alıntı olduğunu, Suyab'ın batısında Suli (Soğut) yazısı, Demir Kapının güneyinde ise Tohar yazısı kullanıldığını ifade etmektedir. Soğut yazı dilinde yirmiden fazla harf olduğu, yukarıdan aşağıya doğru yazıldığı; Tohar yazısında ise yirmi beş harf olduğu, yatay olarak, yazıldığı kaydedilmektedir. Bu da yakın zamanda Orta Asya'da üç çeşit yazı dili yani Tohar, Soğut ve Doğu İran dilinin bulunmasıyla uyum sağlamaktadır. Çin kaynaklarında bahsedilen Huların tipi derin gözlü, sakallı ve burnu yüksektir (*Wang-Kuo-wei, Wang-kuo-wei'nin araştırmaları Wen-huan Neşriyatı, Taipei, 1968: 588-602*).

Gerek Wang-Kuo-wei, gerekse diğer araştırmacılar Çin kaynaklarında bahsedilen Huların Soğutlar olabileceğine inanmaktadırlar. Fakat Göktürkler döneminde Çin kaynaklarındaki Hular, Soğutlar dahil İranlıları da kapsamaktadırlar. Göktürk toplumunda Soğutlar yer aldığına ve bazı yazıtlar Soğutça ile yazıldığına göre, Göktürklerin başlangıçtaki yazısı büyük ihtimalle Soğut yazısı olabilir. Yani dili Göktürkçe, yazısı Soğut alfabesi. Yalnız Çin kaynaklarında Göktürk yazısından bahsedilirken Huların yani Soğutların yazısına benzer bir yazı olduğundan söz edilmektedir. Bu karışıklıklar Hu kelimesinin hangi toplum ve millete verilen isim olduğunun pek açık olmamasından kaynaklanmakta veya Göktürk zaten Soğut yazısına benzer bir çeşit yazıyı kullanmışlardır. Çünkü Çinliler kendilerinin idiogram yazısının dışındaki yazıları, genellikle birbirine benzeyen yazılar olarak sanmaktadırlar.

Sui Sülâlesi Tarihi adlı kitabın Göktürk Tezkeresi'nde Göktürklerin lideri Sha-ti-lüeh (Şapolo, 581-587) ile Sui Sülâlesi İmparatoru Kao-ti arasında mektuplaşma olayı vardır. Şapolo'nun Sui Sülâlesi İmparatoruna yazdığı mektubun Çince bakımından çok basit bir dille ve Çince mektup yazışma kaidesine benzemeyen bir şekilde yazıldığı görülmektedir. Aynı bölümde yer alan Sui Sülâlesi İmparatoru'nun yazdığı mektup ile Şapolo'nun yazdığı diğer bir mektup ise Çince kurallar ile yazılmıştır (Wei-chen, Sui-shu, 1973: 1868). Bunun üzerine birçok Sinolog ve araştırmacılar Şapolo'nun ilk mektubunun bir başka dilden Çinceye tercüme edilmiş olduğunu iddia etmektedirler (Lin-kan, Göktürk ve Uygurlar hakkındaki araştırmalar. Chung-hua Kitap Evi, Pekin, 1987: 542. Ch'in-chung-mian, Göktürklerle İlgili Kaynaklar, Chung-huan Kitap Evi, Pekin, 1958: 1110. P. Pilliot, Göktürklerde Takvim Meselesi, T'oung-Pao, 1928-9, Paris.). Şapolo'nun yazdığı ilk mektubun dili Göktürkçe, yazısı Soğutça olabilir. Ayrıca, Göktürk Kağanı Ch'i-min, 607 yılında Sui Sülâlesi İmparatoru Yang-ti'ye bir mektup göndermiştir. Bu mektubun önce Türkçe yazılmış olup sonradan basit bir dille Çinceye tercüme edilmiş ve Göktürk

Tezkeresinde yer vermiş olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. (Wei-chen, Sui-shu, 1973: 1874). Bunun üzerine, Japon bilim adamı Masao Mori, bu mektubu Orhun yazıtlarıyla karşılaştırarak Göktürklerin en geç yedinci asrın başlarında Orhun Türk Alfabelerini kullanmış olduğunu iddia etmektedir (Reşid R. Arat İçin, TKAE, Ankara, Sayı: A2 1966: 363-371). Bununla beraber, Göktürklerin diplomatik yazışmalarının Soğutça olduğunu görmekteyiz. 567 yılında, Batı Göktürk hükümdarı İstemi Kağan, Roma İmparatoruna Soğutlu Maniach adlı birini göndermiş ve mektubu da Soğutça ile yazılmıştır (E. Chavannes, Documents sur les T'ou-Kiu Occidentaux. Çince tercümesi, Shang-wu Kitap Evi, Taiwan 1962: 168).

II- Kültigin İle Bilge Kağan Yazıtları Hakkındaki Kayıtlar

Eski T'ang Sülâlesi (619-906) adlı eserin Göktürkler Tezkeresi'ne göre T'ang Sülâlesi imparatoru "Hsüan-tsung'un K'ai-yuan saltanat yılının yirmisinde (732) Kültigin ölmüştür. İmparator Chin-wu Generali (Ordu bölük komutanı, 3. derecedeki general) Chang-ch'ü-yi (Kültigin yazıtı K 13, Çang Sengün) ile Tu-kuan Lang-chung (devlette suçluların ceza ve sürgün işleriyle meşgul olan kimse) unvanlı Lü-hsiang'ı (K12, Li-kang) cenazeye katılmak ve taziyelerini bildirmek için Göktürlere göndermiştir. Ayrıca Kültigin için bir anıt taşı dikmişlerdir. Anıtın üzerinde yazılar vardır. Bir de anmak ve ibadet yapmak için tapınak inşa etmişlerdir. Tapınak içinde taşı yontma usulü ile Kültigin'in heykelini dikmişlerdir. Tapınağın dört duvarında, onun savaş sahnesini gösteren resimlerini çizmişlerdir" (Li-hsün, T'ang-shu, Chung-hua Kitap Evi, Pekin, 1975: 5177).

Aynı olay *Yeni T'ang Sülâlesi Tarihi*, Göktürkler Tezkiresi'nde de biraz daha geniş hâlde kaydedilmiştir. T'ang Sülâlesi imparatoru Hsüan-tsung'ın "K'ai-yuan saltanat yılının on dokuzuncusunda (731), Kültigin ölmüştür. İmparator Chin-wu Generali Cang-chü-yi (Kültigin yazıtı, K13, Çang Sengün) ile Tu-Kuan Lang-chung unvanlı Lü-hsiang (K12, Li-K'ang)'ı, imparatorun damgası olan taziyet metniyle birlikte cenaze törenine göndermiştir. Ayrıca imparator anıt üzerine yazı yazdırmıştır. Kültigin için bir tapınak ve heykeli de yapılmıştır. Tapınağın dört duvarında savaş sahnelerinin resimleri çizilmiştir. Bunları yaparken, altı ünlü ressamı göndererek çok ince üslûpla aslına tıpatıp uyan resimler yaptırmıştır. Yapılan resimlerin Göktürk ülkesinde şimdiye kadar benzeri hiç görülmemiştir. Mo-chi-lian (Bilge Kağan) onu görünce her zaman üzüntüden nefesi tutuluyordu" (Ou-yan-hsiu, T'ang-shu, Chung-huan Kitap Evi, Pekin, 1975: 6053-6054).

Bilge Kağan yazıtı hakkında *Eski T'ang Sülâlesi Tarihi* adlı eserin Göktürkler Tezkeresi'ne göre "T'ang imparatoru Hsüan-tsung'un Kai-yüan saltanat yılının yirmisinde (732), Bilge Kağan ölünce, halklar onun oğluna Yi-jen Kağan unvanını vermişlerdir. İmparator, Tsung-chen-chi (imparator soyundan olan suçluları yargılama yetkisi olan kimsedir. Genelde imparator soyundan tayin edilir)" unvanlı Li-ch'üan'ı Göktürlere baş sağlığı mesajını iletmeye göndermiştir. Bununla beraber Bilge Kağan'ın oğlu Yi-jen'i kağan olarak atamada görevlendirmiştir. Ayrıca bu münasebetle bir anıt ve tapınak yaptırmıştır. İmparatorun fermanı ile Ch'i-chü-she-jen (imparatorun günlük işlerini kaydeden kimselere verilen bir unvandır) unvanlı tarihçi Li-jong anıt üzerinde yazı yazmıştır" (Li-hsün, 1975: 5177).

Yeni T'ang Sülâlesi Tarihi adlı kitabın Göktürk Tezkeresi'nde de aynı olay kaydedilmektedir. T'ang Sülâlesi imparatoru Hsüan-tsuang'un K'ai-yuan saltanat yılının yirmi ikincisinde (734 yılı) Bilge Kağan öldürülmüştür. "İmparator olaydan büyük üzüntü duyduğunu göstermiş ve Göktürlere baş sağlığı dilemek ve hediyeler göndermek için, adamlarından Tsung-chen-chi unvanlı Li-ch'üan'i görevlendirmiştir. Ayrıca, bu münasebetle bir anıt ve tapınak yapılmış ve yazıtı kaleme alması için tarihçi Li-jong'a imparator tarafından emir verilmiştir" (Ou-yang-hsiu, 1975: 6054).

Yukardaki belgelere göre, anıtın yazısının T'ang imparatoru tarafından yazıldığı veya diğer görevliler tarafından yazıldığı kaydedilmektedir. Ancak, onlar Çince kısmını yazmış olmalıdır. Çünkü, Türkçesini Yolluğ Tigin yazmıştır. Ayrıca, mezara anıt dikmek ve tapınak yapmak işlerinin T'ang Sülâlesi tarafından yapıldığını görmekteyiz. Fakat daha yeni tarih sahnesine çıktıktan hemen sonra, Çin kaynağında Göktürklerin bu âdetini öğreniyoruz. Göktürkler "mezarın etrafına ağaçları dikerek cesedi (veya taş heykelini) tapınağın ortasına dikerler. Tapınağın duvarlarında ölenin hayattaki tipi, görünüşü ve onun savaşırken hâlini gösteren resimlerini çizerler. Eğer ölen kişi hayatta birini öldürmüştü, mezarı önüne bir taş heykel dikiyorlar. Bazılarının yüzlerce veya binlerce taş heykeli vardır". (Wei-chen, 1973: 1864). Bilindiği gibi bu tür âdetler Göktürlere aittir.

Kültigin ve Bilge Kağan yazıtı hakkında ilk Çince belgeyi yukarda göstermiş bulunuyoruz. Aynı dönemde yazılan diğer eserlerde de bu belgeler bulunmaktadır. Fakat, T'ang Sülâlesinin sona ermesinden (906) sonra, bu iki yazıt ile ilgili bir belge hiçbir kaynaktan bulunmamaktadır.

Moğolların ortaya çıkmasıyla Moğol Devletinde bulunan ünlü bilgin Ye-lü Ch'u-ts'ai'in oğlu Ye-lü T'ao, Moğol İmparatoru T'ai-tsung, yani Ögedey Han'ın

devletinde Sol Vezirlik yapıyordu. Bu esnada Ye-lü T'ao Ögedey Han'ın oturduğu Karakurum'da kalıyor ve Karakurum'un çevresini de iyi biliyordu. *Shu-ang-hsi Tzui-yi-chi* adlı şiir kitabında yer alan "Ch'ü-he-lin" (Karakurum'u almak) adlı şiirin izahına göre, "Karakurum şehri, Bilge Kağan'ın kaldığı yer idi. 1235 yılında hükümdarımız T'ai-tsuang (Ögedey Han) İmparator bu şehirde ikâmet etmeye başlayınca, Wan-an-kung (Her şey sakin sarayı)'da kalmıştır. Karakurum şehrinin kuzeybatısında 70 Li (takriben 2 Li=1km) uzaklıkta, Bilge Kağan'ın tapınağının harabesi bulunmaktadır. Karakurum şehrinin kuzeydoğusunda yetmiş Li uzaklıkta, T'ang Sülâlesi imparatoru Ming-huang'ın Kai-yuan saltanat Jen-hsü yılında (732) fermanla yapılan "Kültigin Yazıtı" vardır. Taşı oyarak yapılan Kültigin heykeli hâlâ bulunmaktadır. Şair, Kültigin Yazıtının şekli, büyüklüğü ve kalınlığı hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca yazıtın Çince metni üzerinde küçük bir araştırma da yapmıştır. Şairin verdiği bu malûmatların bu günkü Kültigin Yazıtı ile aynı olması şairin bu yazıtı gördüğünü kanıtlamaktadır (Ma-chang-shou, Göktürkler ve Göktürk Devleti, Halk Neşriyatı, Shang-hai, 1961:1).

XIII. yüzyıldan sonra, Çin kaynaklarında bu yazıtlar hakkında hiçbir belge bulunmamaktadır. Ancak 1888 yılında, Mançurlu Niu-yo-sun Rusya'yı ziyaret etmiş ve Yardrinzeff ile karşılaşmıştır. Mançurlu seyyah Karakurum'un coğrafyasını çok iyi bildiği için Yardrinzeff'e Karakurum'un etrafındaki şeyleri anlatmıştır. Bu karşılaşmadan sonra, 1889 yılında Yardrinzeff bir heyet ile Orhun bölgelerine gitmiş ve Kültigin ile Bilge Kağan yazıtını da bulmuştur. (Lin-kan, 1987: 513). 1893 yılında Pekin'de ikamet eden Rus elçisi K'a-hsi-ni, W. Radloff'un kitabını (Atlas der Altertümer der Mongolei) Mançur imparatorluğunun Dış İşleri Bakanına götürerek, yazıtlar hakkında bir izah yapmalarını rica etmiştir. Dış İşleri Bakanlığında çalışan ünlü bilgin Shen-tseng-chih, Kültigin, Bilge Kağan ve Dokuz Uygur Kağanı gibi üç yazıt için bir araştırma yaparak Rus elçisine vermiştir. Ruslar bunu tercüme ederek yayımlamışlardır. Batılılar hep bu eserden faydalanmışlardır. 1896 yılında, Mançurlu Tala-chi-wen-chen Moğolistan'da generallik yaparken, Kültigin yazıtını kopya ederek yakınlarına hediye etmiştir. Böylece bu tür yazıtlar Çin'de de duyulmaya başlamıştır (Wang-kuo-Wei, 1968: 971). 1910 yılında Mançurlu San-tuo Karakurum bölgesinin valiliğini yaparken, Kültigin yazıtının iki yüzden fazla kopyasını yaparak yakınlarına hediye etmiştir (Ma-ch'ang-shou, 1961:2). Fakat Çinli bilim adamları özellikle Kültigin ve Bilge Kağan yazıtının Çince metni üzerinde çalışmışlardır. Göktürkçe üzerindeki çalışmalar ancak 1934 yılında başlamıştır.